

**МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ
УМІНЬ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ
У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН**

Постановка проблеми. Підготовка майбутнього вчителя до різних видів педагогічної взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу висвітлена у працях українських і зарубіжних науковців (А.Авраменко, Ю.Акайомова, В.Андреев, Т.Асланова, Л.Байбородова, Л.Байкова, І.Бех, А.Вербицький, Р.Гуревич, В.Журавльов, Е.Заредінова, І.Кобзарєва, Т.Лаврикова, О.Леонтєв, О.Матвієнко, М.Подберезський, В.Семиченко, Р.Селман, О.Стауфорд, М.Фландерс, П.Фрейре та ін.). Незважаючи на широке коло досліджень з даної проблеми, на цей момент залишається не розробленою система підготовки до педагогічної взаємодії майбутніх учителів технологічних дисциплін. Для опанування педагогічною взаємодією як найважливішим чинником навчання і виховання дітей у ВНЗ необхідно створити особливі педагогічні умови, які передбачають не лише загальну науково-теоретичну базу, але й спеціальний практичний тренінг для формування стійких умінь і навичок у студентів. Вибірковий моніторинг і тривалі спостереження за студентами на практичних заняттях, під час педагогічної практики й у дозвілєвій діяльності свідчать про відсутність необхідних знань, нерозуміння сутності педагогічної взаємодії і, як наслідок, безпорадність у реальних ситуаціях навчально-виховного процесу. Тому наукова розробка і впровадження теоретичних і методичних засад підготовки вчителя з технологічних дисциплін до ефективної педагогічної взаємодії є актуальними та практично доцільними.

Метою статті є висвітлення методичних основ формування умінь педагогічної взаємодії у майбутніх учителів технологічних дисциплін.

Виклад основного матеріалу. Складне і багатовимірне явище педагогічної взаємодії потребує вивченню не лише як системи, але й кожного елемента зокрема. Дослідники одностайні у висновках про те, що поняття взаємодії є, по-перше, одним з кардинальних чинників людського співіснування, по-друге, не зводиться лише до впливу людей одне на одного, а й передбачає такий зв'язок між об'єктами, який зумовлює їх взаємоперетворюваність (С.Горбачова, М.Дигун, Л.Єприцева, С.Єфремов, О.Мещерякова, Т.Устименко, Н.Щуркова).

Аналіз науково-педагогічної і психологічної літератури свідчить, з одного боку, про інтерес до визначеної проблеми загалом, а з іншого – дає підстави стверджувати, що в науці немає чіткого визначення самого поняття «педагогічна взаємодія», аналізу таких близьких, але різних дефініцій, як «взаємодія», «вплив», «взаємозв'язок», «співпраця», не з'ясовано ієрархії між ними та співвідношення цих явищ.

Час у його швидкоплинності диктує вимогу переставити акценти в освіті з розширення теоретичних знань про педагогічну взаємодію на професійну майстерність тих, хто буде її здійснювати у сучасній школі, готуючи нове покоління до взаємодії в суспільстві. Отже, для цього повинні бути відповідні умови.

Першою педагогічною умовою підготовки майбутніх учителів технологічних дисциплін є виокремлення спеціального теоретичного блоку інформації про педагогічну взаємодію в програмах загальноосвітніх і фахових дисциплін згідно з навчальними планами вищого педагогічного навчального закладу.

Другою педагогічною умовою в цьому напрямі є методична розробка практичного озброєння студентів технологічних спеціальностей уміннями й навичками педагогічної взаємодії: практичні заняття, тренінги, конкурси педагогічної майстерності, ділові ігри, спецпроекти, аудіо- та відеоматеріали, електронні засоби тощо.

Теоретичний блок озброює студента знаннями про педагогічну взаємодію, її сутність, структуру, функції; зв'язки із біологічною, психологічною, соціальною природою людини; особистісними проявами розвитку дитини обумовленість економічною, політичною, етнічною, релігійною сторонами життя тощо. Студент повинен уміти визначити цілі педагогічної взаємодії, завдання відповідно до соціальної реальності, скласти програму своїх дій у навчанні й вихованні, окреслити етапність і механізми впливу на особистість, групу, колектив.

Практичний блок передбачає, що під час навчання у ВНЗ студент повинен навчитись вибудовувати свою професійну діяльність на основі педагогічної взаємодії; знаходити оптимальні способи реалізації теоретичних положень; підбирати засоби у конкретній ситуації; володіти навичками педагогічного спілкування; варіювати методики впливу відповідно обставинам; створювати зразок поведінки і змінювати тактику взаємодії в змінюваних умовах; організовувати конкретну діяльність як конкретну взаємодію дітей з оточуючим світом.

Накопичення теоретичних знань про педагогічну взаємодію і практичного досвіду в організації її приводить до розмежування цих областей підготовки з об'єктивних і суб'єктивних причин. Опанування великим обсягом складного теоретичного матеріалу і набуття практичної майстерності вимагають багато часу і прикладання неабияких сил майбутнього спеціаліста, тому дуже часто практичний блок поступається теоретичному, адже студент визнає за краще вивчити той теоретичний мінімум, який виноситься на залік або екзамен. Вивчені у такому разі та відтворені на іспиті теоретичні знання створюють ілюзію засвоєного матеріалу. Проте в реальній або навіть віртуальній ситуації педагогічного спілкування студентом, який пристойно склав теоретичний курс, виявляється відсутність розуміння, беспорядність у простих, тривіальних взаємодіях. Лише у школі при виконанні професійних обов'язків молодий спеціаліст визнає нестачу практичних знань, умінь і навичок володіння

педагогічною взаємодією. Таким чином, виникає нагальна потреба розробки *спеціального тренінгу* як важливої складової для підготовки вчителя технологічних дисциплін у визначеному напрямі. Тренінг ми тут використовуємо у широкому розумінні: не лише як інтерактивний вид практичного заняття, а як сукупність різних форм і видів навчальної діяльності, що планомірно формують стійкі знання, уміння й навички майбутнього вчителя технологічних дисциплін оволодіння педагогічною взаємодією.

Педагогічна взаємодія має сенс лише тоді, коли в результаті учасники навчально-виховного процесу відчують позитивні зрушення у світогляді, особистісному зростанні, психологічному стані, тобто вона відбувається тоді, коли здійснено ефективний педагогічний вплив.

Педагогічний вплив – це чинник успішності діяльності дітей, а тому це причина, яка обумовлює розвиток дитини, що вступає у взаємодію з педагогом. Взаємодія обумовлена характером впливу педагога на дітей. Вплив – це той короткий момент операційної акції, яка проводиться однією людиною щодо іншої найрізноманітнішими засобами: особистим психофізичним апаратом (голосом, мімікою, пластикою, жестами, позою), а також діями, вчинками, діяльністю. Відвідний вплив (реакція) здійснюється тим самим людським апаратом, продовжуючи зміст і тональність початкового впливу. «Акція – реакція» є психологічна основа будь-якого впливу, будь то сумарна сукупність взаємних впливів або їх система.

Педагогічний вплив – одна з провідних категорій у навчально-виховному процесі. Про це відомо здавна, наприклад методика бесіди з учнями Сократа – «сократівська бесіда», методика «м'яких дотиків» до дитини Песталоцци, різноманітність прийомів педагогічного впливу А.Макаренка і В.Сухомлинського.

Педагогічному впливу як професійному феномену притаманна низка відмінних структурних характеристик.

1. Вплив є **одиницею** взаємодії педагога та учнів, що обумовлює процес взаємодії як з точки зору його змісту, так і з позиції його методичного моделювання:

- вплив педагога на пряму визначає позиційні взаємовідносини педагога та дітей;
- вплив педагога проєцирує якість проживання відносин до об'єкту діяльності та взаємовідносин дітей і педагога;
- вплив педагога має потенційну силу корегування на пряму, змісту та форми взаємодії між учителем і дітьми.

Небезпечним є при цьому впливі авторитарний, імперативний стиль, що став традиційним у школі минулого та, на жаль, залишається розповсюдженим і у сучасній практиці. Педагогічна взаємодія в значній мірі визначає результат навчально-виховних зусиль учителя і вихователя, тому вже під час навчання у педагогічному ВНЗ студентів треба озброїти гуманістичними засобами педагогічної взаємодії і впливу зокрема.

2. Вплив завжди має **об'єкт**, на який направлена цільова активність суб'єкта впливу. Там, де немає об'єкта, там не може бути мови про вплив і взаємодію. Тому педагог повинен урахувати особливість об'єкта у педагогічному впливі: об'єктом виступає дитина як суб'єкт потенційний і такий, що постійно розвивається. Таким чином, будучи об'єктом впливу, він водночас вже є суб'єктом, який усвідомлює, оцінює та свідомо реагує на здійснений на нього вплив. Делікатність і складність педагогічного впливу ховається саме тут – у цьому миттєвому перетворенні об'єкту в суб'єкт взаємодії. Майбутнього педагога необхідно навчити враховувати цей психологічний момент, для того щоб він розумів, чому, з якою метою та як вибирати з множини форм впливу на людину потрібні й свідомо їх використовувати. Тому педагогічний вплив вибудовується за певним алгоритмом, обумовленим психологічними якостями об'єкта впливу:

- урахування стану суб'єкта як об'єкта майбутнього впливу (візуальний аналіз міміки, пози, одягу, зустрічних дій, реплік, характеру реакцій на появу педагога);
- спонукання суб'єкта до спілкування, встановлення контакту (звертання, вітання, посмішка, інтонація, міміка і жести педагога, одяг його);
- позитивне підкріплення на адресу суб'єкта (схвалення позитивних проявів дітей, їхньої поведінки або намагань);
- підтримка суб'єкта в його активному вираженні свого «Я» (порада, прихована інструкція, авансування);
- предметна взаємодія з суб'єктом (планування роботи, розподіл повноважень у справі, спостереження за процесом, готовність корегувати невірні кроки, допомога і надання можливостей повної самостійності);
- підсумок взаємодії, висловлення подяки на адресу суб'єкта, проекція подальшої взаємодії (висловлення думки про співпрацю, «Я-повідомлення», виокремлення позитивних і слабких сторін роботи).

Виконуючи тренінг за таким алгоритмом, студенти переконуються, що рівень технології надає педагогічному впливу культуру делікатного і влучного дотику до особистості, що призводить до вилучення застарілих авторитарних методів впливу на дитину.

3. Головним **засобом** педагогічного впливу є особистість педагога. Все, що притаманне вчителю як особистості (позитивне й негативне), впливає на його учнів прямо або опосередковано. Це, по-перше, психофізичний апарат педагога, тобто сам педагог у своїй тілесній іпостасі (голос, мовлення, зовнішність, міміка, одяг, зачіска, манери, навіть звички). По-друге, це його духовна сутність у ментальному, аксіологічному і культурологічному вимірах. Тому особистісні якості майбутнього педагога як професіонала і як людини потребують спеціальної уваги. Можна вивчити найновіші методики, опанувати інноваційні технології, але не досягти позитивного результату в

навчанні й вихованні, якщо майбутній педагог не вміє й не бажає працювати над собою, постійно займаючись рефлексією й самовдосконаленням. У цьому й полягає сутність процесу педагогічної взаємодії.

4. **Форма** впливу педагога є найважливішою процесуальною стороною педагогічної взаємодії, побудованою в контексті сучасних комунікативних досягнень. Майбутні вчителі технологічних дисциплін потребують спеціального тренінгу у педагогічному спілкуванні, під час якого вони засвоюють, що форма педагогічного впливу повинна повністю відповідати високій культурі взаємодії людей у цивілізованому суспільстві: реалізовувати принцип безумовної поваги до людини; визнавати недоторканість особистості; приймати людину як даність. Звісно, конкретне втілення форми впливу безмежно варіативне. Форма не підлягає регламентації, до неї висувається лише дві категоричні вимоги: бути адекватною педагогічному змісту і додержуватися принципу гуманізму.

Методика підготовки майбутнього вчителя технологічних дисциплін організації до здійснення педагогічного впливу в сумісній діяльності складається з чотирьох етапів.

1. Структурний етап включає початок роботи, формулювання теми, цілей і задач, визначення мотиву передбачуваної діяльності; встановлення особистісного сенсу запланованої роботи; створення психологічного клімату для ефективної взаємодії. Можна використати на цьому етапі етюд – створення наочного образу проблеми, яку треба буде вирішити (яскравий малюнок, художній образ, розповідь, рольова гра, графічне зображення, природний предмет тощо).

Експлікація – безпосередня взаємодія з об'єктом. Цей етап є продуктивним для перетворень особистості в результаті взаємодії. Розгортається логічний ланцюжок роздумів: узагальнюються факти, визначаються поняття, вводяться судження, підводяться підсумки, формулюється прогноз на подальшу діяльність. Можна все це оформити у вигляді схеми, графіка, умовної формули, символічного знака або малюнка.

Практикум – вихід студентів на самостійні дії для засвоєння та закріплення умінь – це система ролевих вправ, за допомогою яких відпрацьовуються різні варіанти поведінки у взаємодії.

2. Організаційний етап складається кількох важливих елементів: час, обсяг роботи, планування, визначення ролей, програмування ситуації успіху. Методичне шліфування кожного з цих елементів відбивається на якості очікуваного результату, вносить корективи в проживання ставлення до об'єкта, до діяльності, до товаришів, до педагога.

3. Змістовий етап напрацьовується педагогом заздалегідь, тому майбутнього вчителя слід підготувати обов'язково зважати на вимоги педагогічної взаємодії при плануванні уроку чи виховного заходу.

4. Процесуальний етап забезпечує активну діяльність групи як сукупного суб'єкта. На цьому етапі значна роль педагога як делікатного та вмілого керівника, що ненав'язливо спрямовує загальну активність дітей, їх співпрацю взаємодопомогу тощо, тому потребує професійної майстерності. Такі вміння формуються лише практично, за допомогою спеціального тренінгу з педагогічної взаємодії.

Очікуваним підсумком всієї теоретичної і методичної роботи щодо підготовки майбутніх учителів технологічних дисциплін має стати випускник, який отримав знання й опанував уміннями й навичками педагогічної взаємодії.

Наведемо перелік основних професійних умінь, що забезпечують достатній рівень продуктивної педагогічної взаємодії.

1. Звертання й вітання педагога (сприяє ідентифікації особистості дитини з певною соціальною роллю, позитивно налаштовує на співпрацю).
2. Накреслення контуру ситуації взаємодії (спрямовує увагу дітей на осмислення майбутньої роботи).
3. Судження з приводу майбутньої діяльності (впливає на формування мотивації діяльності).
4. Інформаційне повідомлення (надає матеріал для сумісної діяльності).

5. Постановка проблеми (виокремлює, показує об'єкт взаємодії з реальністю).
6. Прохання, пропозиція на адресу дітей (спрямовує зусилля, організує сумісну діяльність, створює ситуацію вибору і ставить кожную дитину перед необхідністю вільного вибору).
7. Питання (ініціює самостійну інтелектуальну роботу щодо осмислення діяльності, сприяє свідомому ставленню до об'єкта).
8. Інструкція (вказує спосіб і засоби для найбільш легкого вирішення проблеми, сприяє ситуації успіху).
9. Ділове розпорядження (сприяє досягненню якісного результату).
10. Репліка (формує ціннісну орієнтацію в діяльній взаємодії з реальністю).
11. Оцінка діяльності (корегує поведінку та хід предметної діяльності).
12. Педагогічна підтримка (формує впевненість у своїх силах, самоповагу й гідність).
13. Аналіз роботи (сприяє самопізнанню і розвитку суб'єктності).
14. Рефлексія (сприяє усвідомленню педагогом свого «Я», аналізу невдач і успіхів у взаємодії, покращує самопочуття, надихає на професійне зростання).

Накреслений стандарт педагогічної технології взаємодії відкриває можливості для майбутнього педагога в плані самоаналізу своєї готовності до взаємодії «вчитель-учні». Після ознайомлення з тренінгом і практичними вправами з педагогічної взаємодії студентка висловила свої враження у такому короткому, але влучному віршованому звіті:

Контакт установи
І страх зніми.
Проінструктуй!
Як треба – поможи.
В кінці – за успіхи хвали.

Уміння педагогічної взаємодії підлягають розвитку, збагаченню і тренуванню. Педагогічна технологія як система засвоєних майбутнім

педагогом форм впливу докорінно змінює його ставлення до вад поведінки, неприємним проявам особистості дитини у контексті гуманістичного навчання й виховання.

Висновки. Формування стійких професійних умінь володіння педагогічною взаємодією є кінцевим результатом тренінгового компоненту методичної системи. Теорія і методика підготовки майбутніх учителів технологічних дисциплін до педагогічної взаємодії потребують подальшої розробки і деталізації практичного втілення.

Література:

1. Гольдштейн А., Хомик В. Тренінг умінь спілкування: як допомогти проблемним підліткам / пер. з англ.. В.Хомика. К. : Либідь, 2003. – 520 с.
2. Дзежговська І. Навчання вчителів / Підручник для викладача-тренера / пер. з польської К.Корсака. – Львів: Літопис, 2002. – 173 с.
3. Фрейре П. Педагогіка пригноблених / пер. з англ. – К.: Юніверс, 2003. – 168 с.

У статті розглянуто методичні основи формування умінь педагогічної взаємодії у майбутніх учителів технологічних дисциплін, викладені характеристики педагогічного впливу, наведено перелік професійних умінь.

Ключові слова: педагогічна взаємодія, педагогічний вплив, гуманістичний принцип, тренінг.

В статье рассмотрены методические основы формирования умений педагогического взаимодействия у будущих учителей технологических дисциплин, изложены характеристики педагогического воздействия, приведен перечень профессиональных умений.

Ключевые слова: педагогическое взаимодействие, педагогическое воздействие, гуманистический принцип, тренинг.

The article is considered the methodical basis of forming the skills of the pedagogical interaction for future teachers of technology disciplines and expounded the characteristics of the pedagogical influence, given the list of the professional skills.

Key words: the pedagogical interaction, the pedagogical influence, humanist principle, training.